Pytlak, Mariola / Rakowski, Witold

Struktura demograficzna i społeczno-ekonomiczna ludności Grodziska Mazowieckiego w świetle spisów z lat 1988 i 2002

Rocznik Żyrardowski 4, 377-405

2006

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MUZEUM HISTORII POLSKI

Mariola Pytlak, Witold Rakowski

Struktura demograficzna i społeczno-ekonomiczna ludności Grodziska Mazowieckiego w świetle spisów z lat 1988 i 2002[1]

Wstęp

Po roku 1989 w Polsce miały miejsce głębokie przeobrażenia ustrojowe oraz społeczno-gospodarcze. Ich wynikiem były zmiany zachodzące we wszystkich dziedzinach życia – prywatyzacja i napływ kapitału zagranicznego nadały inny kształt dotychczasowym strukturom własności, co z kolei wpłynęło na zmianę obrazu aktywności zawodowej ludności oraz sytuację gospodarstw domowych. Pojawiło się olbrzymie zróżnicowanie poziomu życia i nieznane dotychczas zjawiska społeczne, takie chociażby, jak bezrobocie i bezdomność.

Głównym celem niniejszego opracowania jest określenie zmian o charakterze demograficzno-społecznym zachodzących w mikroskali, na terenie Grodziska Mazowieckiego. Dokonana w nim analiza oparta została na informacjach uzyskanych podczas spisów powszechnych przeprowadzonych w 1988 oraz 2002 roku. Dzięki temu, że pierwszy z nich został przeprowadzony tuż przed transformacją, drugi natomiast po względnym ustabilizowaniu się procesów gwałtownie zachodzących w latach 90., istnieje możliwość porównania struktur demograficznych ludności Grodziska Mazowieckiego oraz wskazanie uwarunkowań, jakie wpłynęły na tempo zachodzących w mieście zmian.

W artykule udzielamy odpowiedzi na podstawowe pytania:

1. Jakie były cele i zakres tematyczny Narodowego Spisu Powszechnego (NSP) przeprowadzonego w 1988 i 2002 roku?
2. Jak wyglądała w świetle tych dwóch spisów sytuacja demograficzno-społeczna ludności Grodziska Mazowieckiego?

---

[1] Opracowanie to powstało na bazie pracy magisterskiej pod tym samym tytułem, napisanej w roku 2005 przez M. Nowak pod kierunkiem prof. dr. hab. W. Rakowskiego w Katedrze Rozwoju Lokalnego i Regionalnego Wydziału Ekonomicznego Politechniki Radomskiej.

3. Jakie zmiany dokonały się w grodziskich gospodarstwach domowych i rodzinach?
4. Z jakich źródeł utrzymania czerpali swoje dochody mieszkańcy miasta – a zatem jak zmieniła się sytuacja ekonomiczna mieszkańców Grodziska?

Praca powstała w oparciu o powszechnie dostępne informacje publikowane przez Główny Urząd Statystyczny (GUS)[2]. Oprócz informacji przedstawionych w postaci liczb bezwzględnych, potrzebnych do ukazania wielkości (stanu) badanych zjawisk, dla celów porównawczych zastosowane zostały mierniki w postaci liczb względnych – współczynniki natężenia (np. małżeństw czy umieralności) oraz dynamiki demograficznej. Oprócz wskaźników ogólnych, charakteryzujących całą populację Grodziska, zastosowane zostały również wskaźniki cząstkowe obliczane dla poszczególnych grup badanej zbiorowości, wyróżnianych według kryterium płci, wieku, stanu cywilnego oraz wykształcenia.

Spis Powszechny jako źródło informacji o ludności

Po zakończeniu drugiej wojny światowej – w lutym 1946 roku – przeprowadzono Powszechny Sumaryczny Spis Ludności, którego podstawowym celem było ustalenie strat poniesionych podczas okupacji niemieckiej, dlatego też jego zakres tematyczny ograniczony został do określenia liczby ludności (w podziale na płeć i trzy grupy wiekowe – dzieci, dorośli i osoby starsze, z dodaniem informacji o przynależności narodowej) oraz liczby mieszkań i izb w miastach. Powojenne masowe migracje oraz szybka odbudowa kraju po zniszczeniach wojennych spowodowały, że dopiero cztery lata później – w roku 1950 przeprowadzono pierwszy po drugiej wojnie światowej imienny Spis Powszechny[3]. Zakres tematyczny tego spisu był znacznie bardziej obszerny i obejmował liczne zagadnienia z zakresu demografii oraz cech społeczno-zawodowych ludności, sytuacji mieszkaniowej oraz rolnictwa[4].

---

[2] Informacje ze spisu 2002 dostępne są również na stronie internetowej GUS – www.stat.gov.pl (Bank Danych Regionalnych).

[3] Imienność spisu, zgodnie z zasadami ONZ polega na spisaniu każdej osoby indywidualnie (bez opuszczeń oraz spisywania podwójnego), a nie jak w roku 1946 – zbiorowo wszystkich osób zajmujących mieszkanie i tworzących gospodarstwo domowe.

[4] Spisy ludności Rzeczypospolitej Polskiej 1921–2002.Wybór pism demografów pod red. Z. Strzeleckiego. T. Toczyńskiego, GUS. Warszawa 2002.

Kolejne Narodowe Spisy Powszechne przeprowadzono w 1960 i 1970 roku[5]. Ich zakres tematyczny, aczkolwiek ulegał pewnym zmianom, nawiązywał do zakresu spisu z roku 1950. Piąty powojenny spis ludności odbył się w roku 1978, następny – zgodnie z zasadami spisowymi – dziesięć lat później. Na następny Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań trzeba było poczekać nieco dłużej – odbył się on dopiero w roku 2002 i chociaż był kontynuacją przeprowadzanych wcześniej badań (ludności, mieszkań oraz rolnictwa), to literatura przedmiotu podkreśla szczególne jego znaczenie. Musiał on uwzględnić przemiany zachodzące w Polsce na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych, zarówno w zakresie struktur społeczno-ekonomicznych ludności, jak i w gospodarstwach domowych[6].

Celem każdego spisu jest uzyskanie kompletnych i dokładnych danych o stanie i strukturze ludności według ustalonych cech. W ten sposób spis dostarcza odpowiedzi na trzy podstawowe pytania o charakterze demograficzno-społecznym:

- ilu jest Polaków – kobiet, mężczyzn, dzieci, osób dorosłych i starszych,
- jacy są Polacy – jaki jest ich stan cywilny, poziom wykształcenia, ile jest rodzin (i jak one są liczne), ile i jakie są gospodarstwa domowe;
- czym się zajmują Polacy – pracują (pracownicy najemni lub na własny rachunek, w rolnictwie i poza nim), czy poszukują pracy, jakie są ich źródła utrzymania (praca, emerytura, renta itp.)[7].

Mimo iż spisy powszechne dzięki wieloletniej tradycji mają utrwalone i powtarzalne ogólne ramy organizacyjne, to zmieniające się warunki powodują konieczność zastosowania innych niż w przeszłości rozwiązań cząstkowych. Z tego tez powodu spis przeprowadzony w roku 1988, mimo iż wzorowany na spisie z roku 1978, uwzględniał dodatkowo szereg nowych cech. I chociaż podstawową zasadą spisu z roku 2002 było zapewnienie porównywalności wyników (zarówno pod względem metodologicznym, jak i pod względem zakresu) z NSP z 1988 roku, to jednocześnie uwzględniając szereg cech nie badanych podczas spisów przeprowadzanych po drugiej wojnie światowej, nawiązano do spisów ludności przeprowadzanych w okresie międzywojennym (1921 oraz 1931).

---

[5] Zgodnie z zaleceniami międzynarodowymi spisy powszechne należy przeprowadzać minimum raz na 10 lat w terminie umożliwiającym międzynarodową porównywalność wyników. Powinny być one przy tym przeprowadzane w latach kończących się na zero lub w pobliżu tych lat.

[6] Informator o Narodowym Spisie Powszechnym Ludności i Mieszkań oraz o Powszechnym Spisie Rolnym, GUS. Warszawa 2001.

[7] M. Latuch, *Demografia społeczno-ekonomiczna,* PWE, Warszawa 1985.

Struktura demograficzna ludności Grodziska Mazowieckiego

W skład demograficznego minimum spisowego wchodzą trzy cechy, płeć, wiek oraz stan cywilny osób tworzących badaną populację. Struktura ludności według płci i wieku stanowi podstawę badań o charakterze demograficznym, bowiem ze względu na bezpośredni związek z kształtowaniem się procesu zawierania małżeństw, urodzeń i zgonów, wywiera wpływ na reprodukcję ludności[8]. Stan cywilny natomiast jest ważną cechą demograficzną, różnicującą i charakteryzującą jednostki społeczeństwa pod względem rodzinnym, wskazuje bowiem, jaka część społeczeństwa pozostaje w bezpośrednich ze sobą stosunkach.

Struktura ludności według płci

Wyniki NSP wykazały, że w maju 2002 Grodzisk zamieszkiwały 25 802 osoby. Oznacza to, że od ostatniego spisu przeprowadzonego 6 grudnia 1988 liczba ludności wzrosła o 1 211 osób, to jest o 4,7%. Jest to stosunkowo duży wzrost w porównaniu zarówno z województwem (2,5%), jak i całym krajem (0,9%).

W okresie międzyspisowym zmianom uległy proporcje ludności według płci. W roku 1988 mężczyźni stanowili 47,2% ogółu ludności Grodziska, w roku zaś 2002 – 46,8%. Tym samym udział kobiet zwiększył się o 0,4 punktu procentowego, osiągając w 2002 roku wielkość 53,2%. Oznacza to jednocześnie, że wzrósł współczynnik feminizacji – w roku 2002 ogólny współczynnik feminizacji (obliczony dla wszystkich mieszkańców miasta) wynosił 114% i był o 2 stopnie procentowe wyższy niż w roku 1988, kiedy to na 100 mężczyzn przypadało 112 kobiet[9]. Wyniki uzyskane w Grodzisku wykazały, że poziom feminizacji miasta był znacznie wyższy niż województwa (w którym w roku 2002 na 100 mężczyzn przypadało zaledwie 108 kobiet) oraz innych miast podregionu warszawskiego (przeciętny wskaźnik wynosił w nich 111%)[10].

Rysunek 1 pokazuje cząstkowe wskaźniki feminizacji, obliczone dla pięcioletnich grup wiekowych w latach 1988 i 2002. Wyraźnie widać na nim kształtowanie się dwóch prawidłowości:

---

[8] J.Z. Holzer, *Demografia,* PWE. Warszawa 2003, s. 130.

[9] W analizie struktur, ludności według pici stosuje sic szereg mierników, z których w mniejszym opracowaniu zastosowanie znalazł współczynnik feminizacji, wyrażający stosunek liczby kobiet do liczb) mężczyzn.

[10] Współczynnik feminizacji w pobliskim Pruszkowie miał wielkość taką samą, jak w Grodzisku, w Żyrardowie – nieznacznie niższą – 113 w roku 2002, w Błoniu – w roku 1988 tylko 109, w 2002 natomiast 113, w Piastowie – odpowiednio 109 i 111.

1) wśród dzieci i młodzieży do lat 19 wskaźnik feminizacji kształtował się poniżej 100%, co oznacza, że w grodziskim społeczeństwie, zarówno w roku 1988, jak i w 2002 przeważali chłopcy,
2) wraz ze wzrostem wieku rosła również wysokość współczynnika feminizacji — im starsza grupa wiekowa, tym wskaźnik wyższy, osiągając najwyższe wartości w najstarszych grupach wiekowych.

Zauważone prawidłowości mają charakter powszechny Jedną bowiem z najbardziej znanych prawidłowości demograficznych jest przewaga urodzeń chłopców nad dziewczętami – stąd więcej chłopców w młodszych grupach wiekowych (patrz tabela 2)[11]. W starszych grupach wieku sytuacja ta się zmieniła – następowało najpierw wyrównywanie się liczebności mężczyzn i kobiet, a następnie na skutek wielu różnorodnych czynników przewaga kobiet rosła. Rozpatrując dane przedstawione na rys. 1, możemy zaobserwować, że w procesie wyrównywania się płci, przesunęła się nieznacznie górna granica wieku. O ile w roku 1988 stosunkowo wyrównane relacje między liczebnością populacji mężczyzn i kobiet zamieszkałych w Grodzisku miały miejsce w grupie wiekowej 25–34 lata, o tyle w 2002 roku proces ten obejmował również następną grupę wiekową, tzn. 35–39-latków. Warto przy tym za-

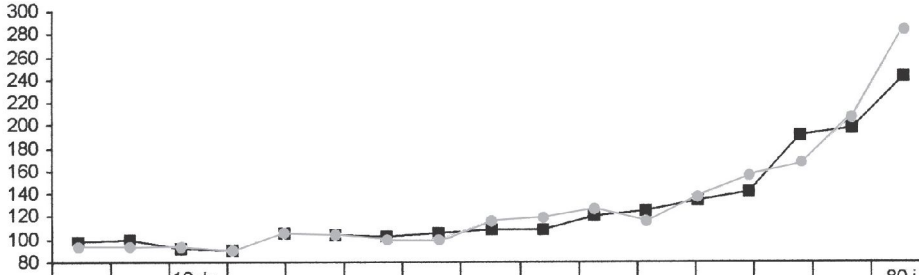

	0-4	5 do 9	10 do 14	15-19	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	70-74	75-79	80 i więcej
1988	98	99	92	91	104	102	105	109	108	121	125	135	191	197	242
2002	94	93	93	90	104	100	100	116	119	126	116	137	168	206	283

Rys. 1. Kształtowanie się cząstkowych współczynników feminizacji Grodziska Maz. w latach 1988 i 2002

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS[12].

[11] J. Z. Holzer, *Demografia*, op. cit., s. 131.

[12] Wszystkie tabele oraz wykresy zamieszczone w opracowaniu powstały na podstawie:
1. Podstawowe informacje z Narodowego Spisu Powszechnego. Gmina wiejsko-miejska Grodzisk Mazowiecki, GUS, Warszawa 2003.
2. Ludność i warunki mieszkaniowe, województwo stołeczne warszawskie, Narodowy Spis Powszechny z dnia 6 grudnia 1988, Miasto Grodzisk Mazowiecki. GUS, Warszawa 1990.

uważyć, że współczynnik feminizacji wynosił 100, co oznacza, że na 100 mężczyzn przypadało dokładnie 100 kobiet w tym samym wieku. Duży wpływ miały w tym przypadku migracje – możliwość podjęcia pracy w sektorze dynamicznie rozwijających się usług, sprzyjał napływowi kobiet na teren miasta.

W kolejnych grupach wiekowych dysproporcje między płciami rosły, wyraźnie zwiększając się począwszy od 60. roku życia. Wyższa śmiertelność wśród mężczyzn niż kobiet jest bowiem drugą prawidłowością powszechnie występującą w całej Polsce. Przyczyny tego zjawiska są różne, literatura przedmiotu najczęściej wymienia jednak: częściej wykonywaną ciężką pracę fizyczną i gorsze niż w przypadku kobiet warunki pracy, późniejsze przechodzenie na emeryturę, mniejszą dbałość mężczyzn o własne zdrowie[13]. Zauważyć również można, że poprawa warunków życia i opieki lekarskiej, jaka zaszła między rokiem 1988 i 2002 w znacznym stopniu wpłynęła na wydłużenie wieku kobiet – efektem tego były bardzo wysokie wartości wskaźnika w grupie osób powyżej 75. roku życia.

Struktura ludności miasta według wieku

Struktura ludności według płci ściśle związana jest ze strukturą pod względem wieku. Zgodnie z pierwszą ze wspomnianych wcześniej prawidłowości demograficznych, co roku rodzi się więcej chłopców niż dziewczynek – w strukturze ludności Grodziska zjawisko to widoczne było zarówno w 1988, jak i w 2002 roku. Z danych przedstawionych w tabeli 1 wynika również, że w roku 2002 w Grodzisku mieszkało znacznie mniej dzieci niż 14 lat wcześniej. Za główną przyczynę tego zjawiska można uznać zmniejszony znacznie stan urodzeń – o ile w roku 1988 urodziło się 288 dzieci, to w 2002 roku już tylko 220. Biorąc ponadto pod uwagę wzrost liczby ludności okazuje się, że w przeliczeniu na 1000 mieszkańców urodziło się odpowiednio 11,7 oraz 8,5 dziecka. Zmniejszenie się liczby urodzeń (nazywane w literaturze depresją urodzeniową lat 90.) uwarunkowane było wieloma czynnikami, wśród których wymienić należy: zmianę priorytetów kobiet, odkładających macierzyństwo na rzecz kariery zawodowej i nauki, pogarszającą się sytuację materialną wielu rodzin (związaną z przemianami ustrojowymi), zmianę powszechnie występującego modelu rodziny (na 2+1 – rodzice i jedno dziecko).

Potwierdzenie znajduje również druga z wymienianych prawidłowości – udział kobiet powyżej 50. roku życia w populacji kobiet był wyższy niż analogiczny odsetek mężczyzn. Kobiety, które miały w roku 1988 co najmniej 50 lat stanowiły 32% ogółu zbiorowości kobiet, 14 lat później – aż 39,7%. Dla porównania – udział mężczyzn w analogicznym wieku wynosił odpowiednio 27,6% oraz 26,6%.

[13] J. Z. Holzcr, *Demografia,* op. cit.. s. 132.

Tabela 1. Ludność miasta Grodzisk Maz. według płci i wieku w 1988 i 2002 roku

Wyszczególnienie	Liczba ludności ogółem		W %					
			ogółem		mężczyźni		kobiety	
	1 988	2002	1988 N = 24 591	2002 N = 25 802	1988 N = 11 569	2002 N = 12 073	1 988 N = 12995	2002 N = 13 729
0–4	1 698	1246	6,9	4,8	i 4	ś ^	6,5	4,4
5–9	1971	1 374	8,0	5,3	8,6	5,9	7,5	4,8
10–14	1722	1552	7,0	6,0	7,7	6,7	6,4	5,4
15–19	1483	2004	6,0	7,8	6,7	8,7	5,5	6,9
20–24	1350	2059	5,5	8,0	5,7	8,3	5,3	7,7
25–29	1742	1 926	7,1	7,4	7,4	7,8	5,3	7,1
30–34	2392	1 756	9,7	6,8	10,2	7,3	9,3	6,4
35–39	2192	1556	8,9	6,0	9,2	6,4	8,7	5,7
40–44	1740	1 995	7,1	7,7	7 2	7,7	7,1	7,8
45–49	1 323	2350	5,4	9,1	5,5	9,3	5,3	9,0
50–54	1451	1977	5,9	7,7	5 ,7	7,2	6,1	8,0
55–59	1410	1323	5,7	5,1	5,4	5,1	6,0	5,2
60–64	1320	1 197	5,4	4,6	4,8	4 2	5,9	5,0
65–69	982	1154	4,0	4,5	3,5	3,8	4,5	5,1
70–74	600	1030	2,4	4,0	1,7	3,2	3,0	4,7
75–79	603	710	2,5	2,8	1,7	1,9	3,2	3,5
80 i więcej	592	593	2,4	2,3	1,3	1,2	3,3	3,2

Graficznym obrazem struktury ludności według płci i wieku jest tzw. piramida wieku. Na rys. 2 widać wyraźnie „wyrwy" będące skutkiem przesuwania się niżu i strat wojennych (pierwsza od góry) oraz silne liczebnie roczniki wyżu lat 50. i 80. Widoczna jest również nadwyżka liczby mężczyzn w młodszych grupach wiekowych oraz liczby kobiet – w starszych.

Najczęściej stosowaną w literaturze charakterystyką ogólną populacji jest mediana wieku. Mediana, czyli wartość środkowa rozdziela całą populację na dwie liczebnie równe części w ten sposób, że w jednej z nich znajdują się jednostki w wieku nie wyższym od mediany, w drugiej zaś – nie niższym od niej. Mediana wieku obliczona według wzoru interpolacyjnego[14] wykazuje

[14] $M(x) \approx {}_M X_0 + \frac{n+1}{2} - \{X < {}_M X_0)\} \frac{hm}{nm}$, gdzie $\frac{hm}{nm}$ – dolna granica przedziału medialny, $\frac{n+1}{2} =$ element środkowy, $n\{X<{}_M X_0)\}$ = suma liczebności wszystkich przedziałów klasowych poprzedzających przedział mediany, hm = rozpiętość przedziału mediany, nm = liczebność przedziału mediany.

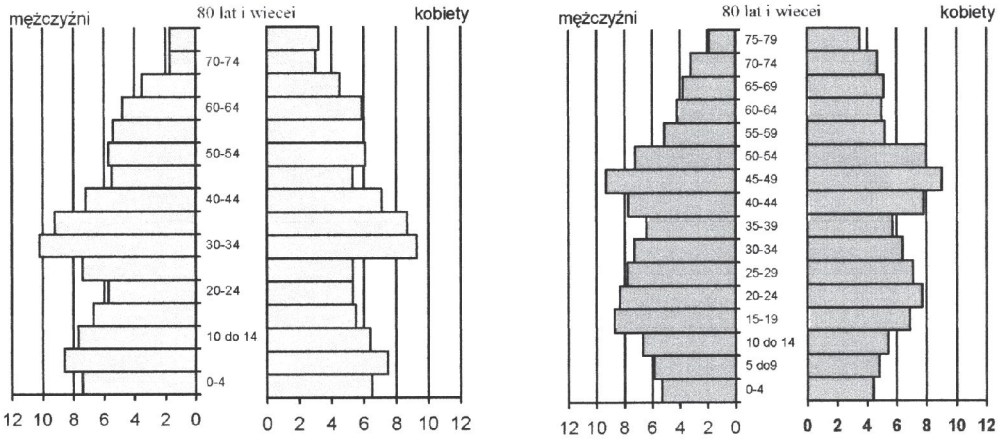

Rys. 2. Piramida wieku ludności w latach 1988 i 2002 (w % ogółu ludności)

w Grodzisku tendencję rosnącą. O ile w 1988 roku połowa mieszkańców Grodziska miała mniej, a połowa więcej niż 34,9 lat, o tyle w roku 2002 mediana wieku wynosiła 38,3 lat.

Wyniki spisu wykazały zmiany w strukturze ludności Grodziska według ekonomicznych grup wiekowych – ilustruje to rys. 3[15]. Dostrzec na nim można, że w okresie międzyspisowym zmniejszeniu uległa liczba dzieci, wzrosła natomiast osób dorosłych oraz starszych. W roku 1988 w Grodzisku mieszkało 6 299 osób do lat 17, co stanowiło ponad $^1/_4$ ogółu społeczeństwa. Czternaście lat później, mimo iż wzrosła liczba mieszkańców miasta, populacja dzieci i młodzieży liczyła zaledwie 5338 osób (jedynie co piąty mieszkaniec Grodziska należał do tej właśnie grupy wiekowej). Oznacza to, że liczba dzieci i młodzieży w okresie dzielącym oba spisy zmniejszyła się o 15,7%. Kiedy porównamy liczebności grup przedstawione w tabeli 2, okaże się, że największy spadek (o 28,6%) nastąpił w grupie dzieci, które w chwili badania nie ukończyły dziesiątego roku życia.

Przez okres 14 lat dzielących oba spisy liczba osób w wieku produkcyjnym wzrosła o 3,2 punktu procentowego (z 14 738 do 16 285 osób). Duże znaczenie dla wzrostu liczby ludności w wieku produkcyjnym miały w Grodzisku dwa czynniki: po pierwsze – przesunięcie się wyżu urodzeń z lat 70. do grupy osób w wieku zdolności do pracy, po drugie zaś – dodatnie saldo mi-

[15] Są to trzy grupy wiekowe: przedprodukcyjna (obejmująca dzieci i młodzież do lat 17), produkcyjna (w skład której wchodzą, osoby dorosłe w wieku zdolności do pracy, a zatem kobiety między 18 a 59 rokiem życia i mężczyźni w wieku 18–64 lata) oraz poprodukcyjna, obejmująca osoby starsze – kobiety 60 lat i więcej oraz mężczyźni 65 lat i więcej.

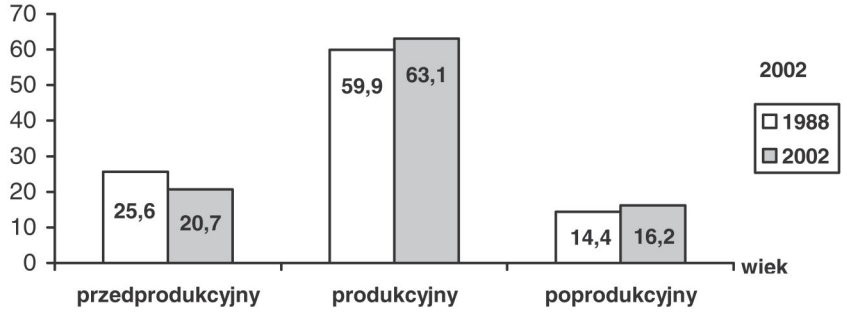

Rys. 3. Struktura ludności Grodziska Maz. według ekonomicznych grup wieku w latach 1988 i 2002

gracyjne[16]. Zgodnie bowiem z prawami migracyjnymi Ravensteina, w ruchach wędrówkowych ludności przeważają ludzie młodzi. Grodzisk jest miastem atrakcyjnym osiedleńczo, a ludność przyciągają następujące czynniki:

– możliwość znalezienia pracy, zarówno w mieście, jak też w ośrodkach sąsiednich, zwłaszcza w Warszawie,
– stosunkowo niska cena ziemi i cena mieszkania (w porównaniu chociażby do położonego w pobliżu Pruszkowa),
– relatywnie niewysokie koszty utrzymania, przy dostatecznie dobrym zagospodarowaniu infrastrukturalnym oraz szerokiej ofercie usług,
– sprzyjające środowisko społeczne i ekologiczne.

Drugim, obok spadku liczby dzieci, niepokojącym zjawiskiem w Grodzisku był wzrost liczby osób w wieku poprodukcyjnym. W roku 1988 zbiorowość osób starszych liczyła w Grodzisku 3 536 osób i wzrosła do roku 2002 o dalsze 643 osoby, co oznacza wzrost o 18,7%. Ponieważ udział tej grupy osób w ogóle ludności miasta przekroczył granicę 16%, grodziskie społeczeństwo należy uznać za starzejące się, co pociągać musi za sobą wzrost wydatków z funduszy emerytalno-rentowego i środków pomocy socjalnej w celu zapewnienia osobom w starszym wieku odpowiedniej opieki[18]. Niepokojący jest również fakt, że dynamika zmian największa była właśnie w tej

[16] Analizę wpływu migracji na dynamikę przyrostu ludności w Grodzisku przeprowadzili: B. Dudzińska, W. Rakowski, w artykule *Migracje ludności miasta i gminy Grodzisk Mazowiecki w latach 1990–2000*, w: „Rocznik Żyrardowski". WSRL. Żyrardów 2004, tom II, s. 253 i dalsze.

[17] J.Z. Holzer,. *Demografia,* op. cit.

[18] W porównaniach międzynarodowych do populacji osób starszych zalicza się wszystkie osoby, które ukończyły 60 rok życia, co oznacza, że w Grodzisku w roku 1988 było 4 115 takich osób (16,7% ogółu), zaś w 2002 – 4 692 osoby (18,0%). A zatem już w roku 1988 w Grodzisku zachodził proces starzenia się społeczeństwa.

grupie wiekowej – o ile w grupie dzieci wskaźnik dynamiki wynosił 0,84 (co oznacza spadek o 0,16), osób w wieku produkcyjnym – 1,12, to w grupie osób w wieku poprodukcyjnym wyniosła aż 1,19[19].

Na skutek zmian w strukturze wieku ludności zmieniła się również wysokość współczynnika obciążeń ekonomicznych.

$$W_{ob}^{dz} \frac{L_{0-17}}{L_{18-59(64)}} = \times C,$$

$$W_{ob}^{st} = \frac{L_{60(65)}}{L_{18-59(64)}} = \times C,$$

$$W_{ob} = \frac{L_{0-17} + L_{60(65)}}{L_{18-59(64)}} = \times C,$$

gdzie:

W_{ob}^{dz} – wskaźnik obciążenia dziećmi,
W_{ob}^{st} – wskaźnik obciążenia osobami starszymi,
W_{ob} – ogólny wskaźnik obciążenia,
L_{0-17} – liczba osób w wieku przedprodukcyjnym,
$L_{18-58(64)}$ – liczba osób w wieku produkcyjnym,
$L_{60(64)}$ – liczba osób w wieku poprodukcyjnym,
C – stała, w tym przypadku 100.

Zmiany, jakim uległy powyższe współczynniki obrazuje rys. 4.

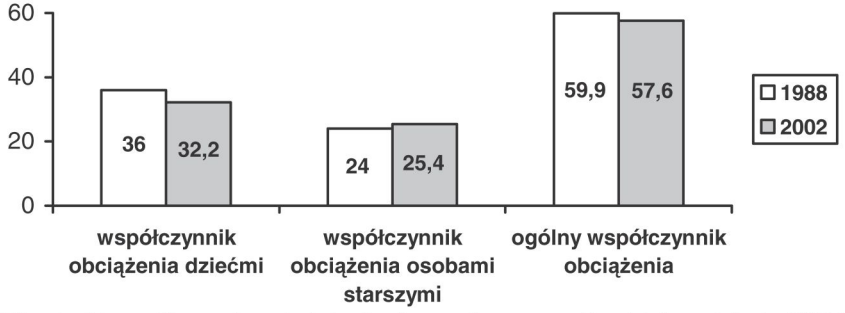

Rys. 4. Wysokość współczynnika obciążenia ekonomicznego w Grodzisku w latach 1988 i 2002

Z danych przedstawionych na rysunku wynika, że w 2002 roku zmniejszyła się wysokość ogólnego współczynnika obciążenia ekonomicznego. Jest

[19] Wysokość wskaźnika to iloraz liczby osób w danej grupie wiekowej w roku 2002 oraz analogicznej grupy w roku 1988.

to zjawisko pozytywne, oznacza bowiem, że w roku 2002 na populację osób zdolnych do pracy przypadało mniej osób, które do tej pracy – z racji wieku – nie były zdolne Niestety, dotychczasowa analiza oraz wysokość współczynników obciążenia dziećmi oraz osobami starszymi nie pozwalają na wysnuwanie optymistycznych wniosków. W porównaniu bowiem do roku 1988 spadł poziom obciążenia dziećmi, wzrósł natomiast osobami starszymi. Oznacza to, że w przyszłości (przy zachowanej strukturze) sytuacja Grodziska pod tym względem będzie ulegać pogorszeniu – mniej osób wchodzić będzie w wiek produkcyjny i podejmować pracę, więcej natomiast zasilać będzie i tak liczną grupę osób starszych. Oznacza to, że przy zachowaniu dotychczasowych trendów rozwoju, coraz mniej będzie w Grodzisku dzieci (potencjalnych przyszłych pracowników) oraz osób w wieku produkcyjnym, a coraz więcej osób w wieku niezdolności do pracy.

Struktura ludności według stanu cywilnego

Intencją spisu z roku 1988, było uzyskanie rzeczywistego obrazu stosunków rodzinnych, w związku z czym zbierano informacje o faktycznym stanie cywilnym. W spisie z 2002 po raz pierwszy badany był (zgodnie z rekomendacjami międzynarodowymi) stan cywilny prawny osób – zdefiniowany jako stan cywilny według obowiązującego w danym kraju prawa[20]. Stan cywilny faktyczny tych osób został określony wtórnie w oparciu o informacje dotyczące relacji z głową gospodarstwa domowego, stanu cywilnego, prawnego oraz wzajemnych powiązań między osobami spisanymi.

Analizując dane zawarte w tabeli 2, zaobserwować można wyraźne zmiany w relacjach między osobami wolnymi oraz związanymi węzłami małżeńskimi. Największą grupę osób, zarówno w roku 1988, jak i 2002 stanowiły osoby pozostające w związku małżeńskim, przy czym większy ich odsetek (różnica 7,3 punktu procentowego) zanotowano podczas spisu w 1988 roku. Różnica ta w rzeczywistości jest nieznacznie większa, ze względu na niewielkie zawyżenie liczby małżeństw w roku 2002 – w podanej liczbie znajdują się również osoby pozostające w związkach partnerskich[21].

---

[20] Dla każdej osoby w wieku 15 lat i więcej ustalono stan cywilny prawny według następujących kategorii: kawaler/panna, żonaty/zamężna, partner/partnerka, wdowiec/wdowa, rozwiedziony/rozwiedziona, separowany/separowana (w separacji prawnej i nie tworzący innych związków formalnych oraz o stanie cywilnym żonaty/zamężna, ale nic pozostającym w związku małżeńskim).

[21] Zgodnie z polskim prawem zawarcie związku małżeńskiego przez dwie osoby płci odmiennej pociąga za sobą wzajemne prawa i obowiązki współmałżonków. Ponieważ związki konkubinackie nie są rejestrowane w urzędach stanu cywilnego, nie dotyczą ich przepisy prawne oraz zwyczajowe, mimo iż noszą wszelkie znamiona małżeństwa.

Tabela 2. Ludność Grodziska Maz. w wieku 15 lat i więcej według stanu cywilnego w latach 1988 i 2002

Stan cywilny	Ogółem		W %					
			ogółem		mężczyźni		kobiety	
	1988	2002	1988	2002	1988	2002	1988	2002
			N = 19 200	N = 2 1 630	N = 8 850	N = 9 912	N = 10 350	N = 11 718
Kawaler/panna	3 647	5 596	1 9,0	25,9	22,5	30,2	16,0	22,2
Żonaty/zamężna	12 366	12 361	64,4	57,1	69,5	61,7	60,0	53,3
Wdowiec/wdowa	2 114	2 340	11,0	10,8	3,5	3,3	1 7,4	17,2
Rozwiedziony/rozwiedziona	1 073	1 268	5,6	5,9	4,6	4,6	6,5	6,9
Pozostali	–	59	–	0,3	–	0,2	–	0,3

W 1988 roku co trzeci mieszkaniec Grodziska w wieku 15 lat i więcej pozostawał w czasie spisu w stanie wolnym, przy czym najwięcej osób deklarowało, że nie wchodziło do tej pory w związek małżeński. W 2002 roku w stanie wolnym pozostawała niemal połowa mieszkańców i związane to było głównie ze wzrostem liczby kawalerów i panien. O ile bowiem w 1988 roku ten stan cywilny spisano u 19% mieszkańców Grodziska powyżej 15 roku życia, o tyle 14 lat później – o 6 punktów procentowych osób więcej. Pozostawanie w stanie kawalerskim deklarował podczas pierwszego z analizowanych spisów co czwarty mężczyzna, stan panieński natomiast – co szósta mieszkanka miasta. Odsetki widoczne w tabeli wzrosły jeszcze w okresie międzyspisowym, odpowiednio o 7,7 oraz 6,2 punktu procentowego.

Powodem tego mogła być zmiana priorytetów u ludzi młodych, którzy coraz częściej najpierw zdobywają wykształcenie i rozpoczynają karierę zawodową, później dopiero decydując się na małżeństwo. Niewątpliwy wpływ na zmianę postaw miały przemiany społeczno-ekonomiczne, jakie zaszły w Polsce po roku 1989. Większy natomiast udział mężczyzn-kawalerów niż kobiet–panien jest następstwem ogólnej prawidłowości wcześniejszego wstępowania kobiet w związki małżeńskie i niższych granic upoważniających prawne zalegalizowanie małżeństwa.

W pozostałych dwóch kategoriach nie zaszły w analizowanym okresie większe zmiany – nieznacznie spadł udział osób owdowiałych, wzrósł zaś osób rozwiedzionych. Zarówno w roku 1988, jak i w 2002 w obu grupach więcej było kobiet niż mężczyzn, przy czym wśród osób rozwiedzionych relacje między płciami były bardziej wyrównane (sięgały jedynie 2 punktów procentowych), aniżeli w populacji osób owdowiałych. Mężczyźni, którzy utracili swoje partnerki życiowe stanowili w analizowanym okresie niewiele ponad

3% populacji, owdowiałe kobiety natomiast – aż ponad 17%. Jest to związane z procesem większej umieralności mężczyzn niż kobiet.

Struktura ludności Grodziska Mazowieckiego według cech społecznych

Spis powszechny dostarcza również informacji o szeregu cech społecznych. Ocena sytuacji demograficznej zawsze prowadzi do gospodarstwa domowego i rodziny, bezpośrednio odczuwających wszelkie następstwa zachodzących zmian. W gospodarstwach domowych realizowane są wszystkie funkcje rodziny, począwszy od podjęcia decyzji zawarcia związku małżeńskiego, poprzez decyzje prokreacyjne, aż do wychowania dziecka. Wykształcenie jest jednym z najczęściej analizowanych elementów jakości rynku pracy, różnicującym sposób realizacji ekonomicznych funkcji rodziny (aktywizacja zawodowa) oraz poziom zaspokajania potrzeb członków współtworzących gospodarstwo.

Wykształcenie

Wykształcenie traktowane jest jako podstawowy wykładnik kwalifikacji zawodowych, bowiem w miarę wzrostu wykształcenia rosną szansę na rynku pracy i maleje odsetek osób bezrobotnych. Porównywalność danych o poziomie wykształcenia ludności w latach 1988 i 2002 sprawia wiele kłopotów, których główną przyczyną były zmiany systemu kształcenia i związane z tym przesunięcie granicy wieku badanych osób[22]. W NSP z 1988 roku zbierano informację o najwyższym osiągniętym poziomie wykształcenia uzyskanym w szkole dla osób w wieku 15 lat i więcej. W roku 2002 po reformie szkolnictwa (z 1999 r.), wprowadzającej 6-letnią szkołę podstawową i 3-letnie gimnazjum, badaniem poziomu wykształcenia objęto osoby w wieku 13 lat i więcej[23]. Wszystkie porównania struktur poziomu wykształcenia ludności z obu spisów zostały w artykule zaprezentowane z uwzględnieniem osób 15 lat i więcej.

Na podstawie danych uzyskanych podczas spisów stwierdzić można, że struktura wykształcenia w latach 1988–2002 uległa znacznym zmianom – pozytywną tendencją zilustrowaną na rys. 5 był zarówno wyższy odsetek osób

[22] J.Z. Holzer. *Demografia.* PWE. Warszawa 2003.

[23] W momencie przeprowadzania spisu (maj 2002 r.) uczniowie ostatnich klas. we wszystkich typach szkół nie posiadali jeszcze świadectwa ukończenia szkoły, tym samym został im określony niższy poziom wykształcenia. Dane spisowe dotyczą zatem sytuacji z początku roku szkolnego (lub z końca roku kalendarzowego – podobnie jak w poprzednim spisie).

z wyższym i średnim wykształceniem, jak też i znacznie mniejszy udział osób z najniższym wykształceniem[24]. W roku 2002 co ósmy mieszkaniec Grodziska powyżej 15 roku życia deklarował podczas spisu wykształcenie wyższe –14 lat wcześniej takich osób było o połowę mniej. Mimo to Grodzisk charakteryzował się niższym, zarówno od średniej krajowej, jak i średniej dla miast województwa odsetkiem osób z wykształceniem wyższym (wynosiły one odpowiednio 13,2% oraz 18,4%)[25].

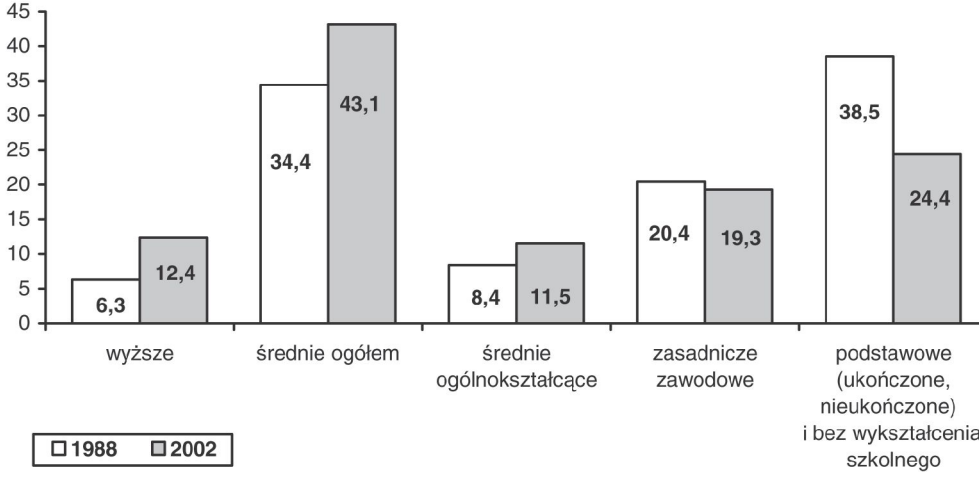

Rys. 5. Wykształcenie ludności Grodziska Mazowieckiego w latach 1988 i 2002 (% ogółu ludności w wieku 15 lat i więcej)

Wyniki przedstawione w tabeli 3 pozwalają stwierdzić ponadto, że udział osób wykształconych wśród ludzi młodych (przedział 20–29 lat) wzrósł ponad czterokrotnie – w roku 1988 wykształcenie wyższe posiadało mniej niż 5% osób z tej grupy wiekowej, w roku 2002 natomiast ponad czterokrotnie więcej. Wykształcenie wyższe deklarowała również co piąta osoba w wieku 30–39 lat, ponadto wzrosły udziały pozostałych grup wiekowych, co oznacza, że znaczna część osób jednocześnie pracowała oraz podnosiła swoje wykształcenie. Miało to związek głównie z przemianami zachodzącymi w gospodarce i rosnącymi wymogami rynku pracy – wysokie wykształcenie stało

[24] W dokonanej analizie pominięte zostało określenie liczby osób z wykształceniem ponadpodstawowym. ze względu na sztuczne podniesienie liczebności tej grupy. Chodzi tu głównie o absolwentów szkół gimnazjalnych (wiek 16–17 lat), którzy po ukończeniu 3 lat nauki w gimnazjum mają już wykształcenie ponadpodstawowe.

[25] Przeciętny wskaźnik obliczony dla wszystkich miast województwa jest znacznie zawyżony, ze względu na wysoki wskaźnik Warszawy, wynoszący 23,3%.

się rodzajem inwestycji, wpływającej na zwiększenie szans znalezienia pracy lub też podniesienie (utrzymanie) wysokiej pozycji w środowisku zawodowym. Podniesieniu aspiracji edukacyjnych sprzyjał również zdecydowanie łatwiejszy dostęp do uczelni umożliwiających zdobycie wykształcenia wyższego osobom w różnym wieku. Przed rokiem 1988 mieszkańcy Grodziska mieli dostęp jedynie do państwowych uczelni warszawskich, w roku 2002 oferta ta została rozszerzona przez państwowe i prywatne uczelnie powstałe w Skierniewicach, Żyrardowie, Pruszkowie, a także w Grodzisku.

Tabela 3. Ludność Grodziska Mazowieckiego według wieku i poziomu wykształcenia w roku 1988 i 2002

Wyszczególnienie	Ludność w wieku 15 lat i więcej ogółem		Wykształcenie									
			wyższe		średnie				zasadnicze zawodowe		podstawowe ukończone i nieukończone, i bez wykształcenia	
					razem[26]		ogólnokształcące					
	1988	2002	1988	2002	1988	2002	1988	2002	1988	2002	1988	2002
			w % ogółu									
Ogółem	19 200	21 630	6,3	12,4	34,4	43,1	8,4	11,5	20,4	19,3	38,5	24,4
15–19	1 483	2 094	–	–	8,1	1 7,3	4,4	11,7	13,0	7,0	77,2	69,9
20–29	3 092	3 895	4,6	18,7	52,1	57,2	11,5	21,2	30,4	17,7	12,6	8,2
30–39	4 580	3 312	8,3	20,8	45,0	48,4	8,4	9,9	29,9	24,4	16,7	5,7
40–59	5 924	7 645	9,2	11,8	33,9	47,7	8,5	8,6	18,6	1 0,6	38,2	8,2
60–64	1 320	1 197	1 3	12,4	22,7	38,1	7,1	8,6	10,3	14,9	63,6	34,1
65 lat i więcej	2 777	3 487	3,5	6,5	18,2	29,4	7,5	9,2	6,3	12,0	71,4	51,3

Z danych uzyskanych podczas obydwu spisów wynika, że niski poziom edukacji charakterystyczny był dla najstarszych grup wieku – osoby, które w roku 1988 miały co najmniej 50 lat, to roczniki urodzone przed drugą wojna światową i wcześniej, a zatem w czasach, kiedy wykształcenie ponadpodstawowe zdobywała niewielka część społeczeństwa. W grupie należącej do młodszych roczników (20 i więcej w roku 1988 i odpowiednio starsze w 2002) najwięcej osób zdobywało wykształcenie zawodowe, znajdując zatrudnienie w rozwijającym się na terenie miasta i w okolicy (Żyrardów, Prusz-

[26] Wykształcenie średnie obejmuje cztery kategorie: zawodowe – technika oraz licea zawodowe, ogólnokształcące. pomaturalne oraz policealne (umożliwiające kontynuację nauki osobom nie posiadającym matury).

ków, Warszawa) przemyśle. Transformacja polityczna i przekształcenia w gospodarce spowodowały, że udział najmłodszych mieszkańców Grodziska (15–19 lat) z wykształceniem średnim wzrósł w roku 2002 prawie dwukrotnie.

Gospodarstwa domowe

Podstawą grupowania gospodarstw domowych były przesłanki ekonomiczne, bowiem wspólnota utrzymywania się decydowała o tym, czy w danym mieszkaniu występowało jedno, czy też kilka gospodarstw domowych. W myśl instrukcji spisowej obu spisów gospodarstwo domowe stanowił „zespół osób spokrewnionych (spowinowaconych) lub niespokrewnionych ze sobą, mieszkających razem i utrzymujących się wspólnie. Osoby samotne utrzymujące się oddzielnie tworzą jednoosobowe gospodarstwo domowe"[27]. Biorąc pod uwagę fakt występowania w gospodarstwie domowym rodziny, podzielono gospodarstwa domowe na „rodzinne": jednorodzinne, dwurodzinne, trzy- i więcej rodzinne oraz „nierodzinne". Do tych ostatnich zaliczono wszystkie gospodarstwa jednoosobowe oraz te gospodarstwa wieloosobowe, które składały się wyłącznie z osób nie tworzących rodziny[28].

Tabela 4. Gospodarstwa domowe w Grodzisku Mazowieckim w roku 1988 i 2002

Wyszczególnienie	Liczba gospodarstw		% ogółu	
	1988	2002	1988	7002
Gospodarstwa domowe ogółem	9 066	9 847	100,0	100,0
Gospodarstwa rodzinne	6 870	7 179	75,8	72,9
jednorodzinne	6 540	6 848	95,2[29]	95,4
dwurodzinne	324	329	4,7	4,6
trzy- i więcej rodzinne	6	S	0,1	0,1
gospodarstwa nierodzinne	2 196	2 668	24,2	27,1

W 1988 roku spisano w Grodzisku 9 066 gospodarstw domowych, wśród których dominowały gospodarstwa jednorodzinne (72,1% ogółu gospodarstw). 14 lat później liczba gospodarstw wzrosła o 781, ale nieznacznie spadł udział gospodarstw jednorodzinnych (69,5% ogółu) oraz dwurodzinnych (patrz tabela 4). Biorąc pod uwagę, że w okresie międzyspisowym licz-

[27] *Aktywność ekonomiczna ludności.* Województwo mazowieckie, GUS, Warszawa 2005. s. 16.

[28] W rozumieniu zasad spisowych gospodarstwo nierodzinne mogą prowadzić również osoby połączone ze sobą więzami pokrewieństwa, np. babka z wnukiem.

[29] Gospodarstw jedno-, dwu-, trzy i więcej rodzinne wykazane są jako odsetek gospodarstw rodzinnych.

ba gospodarstw rodzinnych zwiększyła się, można wnioskować, że dynamika przyrostu gospodarstw domowych w ogóle była szybsza niż tempo przyrostu gospodarstw rodzinnych. Oznacza to jednocześnie, że w Grodzisku w roku 2002 więcej osób tworzyło gospodarstwa nierodzinne – potwierdzają to dane zawarte w tabeli 5. Wynika z nich, że w ciągu 14 lat liczba gospodarstw nierodzinnych wzrosła o blisko 3 punkty procentowe. Wysoka cena mieszkań oraz stosunkowo niewielkie dochody w wielu przypadkach uniemożliwiały powstanie samodzielnego gospodarstwa domowego, rozpad wielorodzinnych gospodarstw domowych oraz usamodzielnianie się dorosłych członków rodziny jako potencjalnych twórców nowych gospodarstw domowych Jednocześnie jednak zmiana postaw i priorytetów (zwłaszcza późniejsze zawieranie związków małżeńskich) sprzyjała współzamieszkiwaniu niekoniecznie spokrewnionych ze sobą osób i tworzenie nierodzinnych gospodarstw domowych.

Zgodnie z definicją przytoczoną na wstępie, gospodarstwa nierodzinne może tworzyć jedna lub więcej osób, pod warunkiem jednak, że nie są one spokrewnione. Oznacza to, że są to gospodarstwa jedno- lub dwuosobowe[30]. W roku 1988 w Grodzisku spisano 2 081 gospodarstw jednoosobowych i w porównaniu z rokiem 2002 było ich mniej o 2,6 punktu procentowego (rys. 6). W roku 2002 nieznacznie wzrosła również liczba gospodarstw dwuosobowych (z 2 3ł9 do 2545) oraz trzyosobowych (z 1 947 do 2 136). W przypadku gospodarstw wieloosobowych (tworzonych przez co najmniej cztery osoby) widoczny był natomiast trend malejący. O ile bowiem w roku 1988 ten typ gospodarstwa stanowił 30,0% ogółu, to w roku 2002 spadł o 3,2 punktu procentowego, przy czym najbardziej widoczna zmiana (2,7 punktu) dotyczyła gospodarstw czteroosobowych.

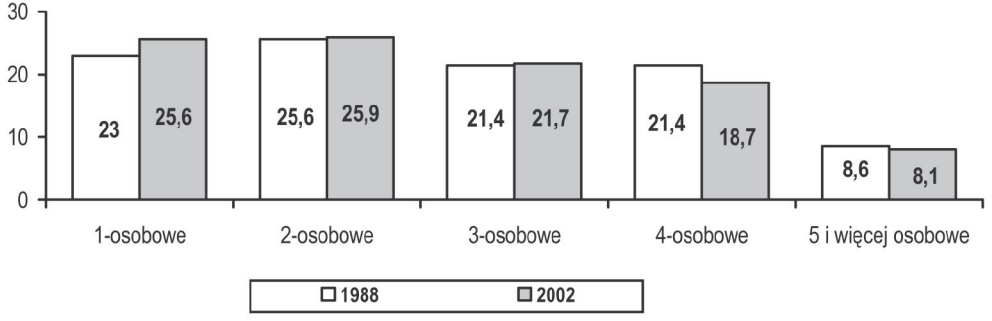

Rys. 6. Gospodarstwa domowe w Grodzisku Maz. według liczby osób w latach 1988 i 2002

[30] Tworzy je osoba samotna lub partnerzy zamieszkujący wspólnie. Trzecia i kolejne osoby w postaci dzieci powodują, że w czasie spisu traktowano gospodarstwo domowe jako rodzinne.

Zmieniła się również wielkość gospodarstw domowych (mierzona średnią liczbą osób w gospodarstwie) – ilustruje to rys. 7. Z wyników uzyskanych podczas obydwu spisów wynika, że przeciętna wielkość gospodarstwa rodzinnego nieznacznie zmniejszyła się, wzrosła natomiast – nierodzinnego. Może to oznaczać, że w roku 2002 nieco więcej gospodarstw nierodzinnych niż w roku 1988 tworzone było przez co najmniej dwie osoby.

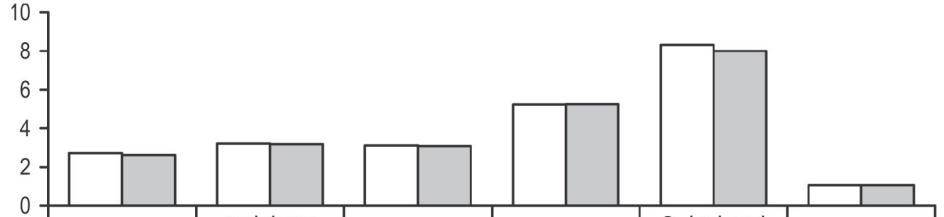

	ogółem	rodzinne razem	1-rodzinne	2-rodzinne	3- i więcej rodzinne	nierodzinne
□ 1988	2,71	3,23	3,13	5,22	8,33	1,06
▨ 2002	2,62	3,19	3,09	5,24	8	1,07

Rys. 7. Przeciętna liczba osób w gospodarstwie domowym w latach 1988 i 2002

Typy rodzin

Definicja spisowa rodziny podkreślała biologiczny związek łączący jej członków, bowiem za rodzinę uważano „dwie lub większą liczbę osób, które są związane jako mąż i żona, wspólnie żyjący partnerzy (kohabitanci) – osoby płci przeciwnej lub jako rodzic i dziecko”[31]. Na tej podstawie wyróżniono następujące typy rodzin:

- małżeństwo bez dzieci lub z dziećmi,
- partnerzy bez dzieci lub z dziećmi (po raz pierwszy podczas spisu w 2002 roku),
- samotny rodzic (matka lub ojciec) z dziećmi.

Tabela 5 zawiera wyniki zebrane podczas spisów. Wynika z nich, iż w roku 2002 miał miejsce wzrost liczby rodzin bez dzieci na utrzymaniu. W porównaniu do 1988 roku liczba małżeństw oraz samotnych matek zwiększyła się o ponad 2 punkty, samotnych ojców natomiast – o 5 punktów procentowych. Wynika to z jednej strony z faktu, iż ludzie młodzi nie decydują się na dziecko tuż po założeniu rodziny (lub wspólnym ze sobą zamieszkaniu), z drugiej zaś strony dzieci urodzone w czasie wyżu demograficznego na przełomie lat 70. i 80. przekroczyły w roku 2002 górną granicę wieku (24 lata) ustanowioną w trakcie spisów dla dzieci pozostających na utrzymaniu.

[31] Raport z wyników.... op. cit., s. 70.

Tabela 5. Rodziny według liczby dzieci do lat 24 pozostających na utrzymaniu w roku 1988 i 2002

Wyszczególnienie	Rodziny ogółem		W tym							
			małżeństwa		samotne matki		samotni ojcowie		w % ogółu	
Rodziny razem	7 206	7 518	5 614	5 764	1 444	1 565	148	189	100,0	100,0
Rodziny bez dzieci[32]	2 999	3 293	2 348	2 543	566	651	85	99	4 1 ,6	43,8
Rodziny z dziećmi[33]	4 207	4 225	3 266	3 221	878	914	63	90	58,4	56,2
W tym z dziećmi:										
1	2 043	2 328	1 430	1 647	570	614	43	67	28,4	31,0
2	1 783	1 528	1 509	1 262	258	245	16	21	24,7	20,3
3	321	288	279	246	38	41	4	1	4,5	3,8
4 i więcej	60	81	48	65	12	14	–	1	0,8	1,1

Proces ten miał bezpośredni wpływ na zmniejszenie się liczby rodzin wychowujących dzieci, przy czym tendencja spadkowa zauważalna była w przypadku małżeństw oraz samotnych matek. Wzrosła natomiast liczba samotnych ojców – można to tłumaczyć częstszym niż w latach 80. przyznawaniem im opieki nad dzieckiem (patrz rys. 8).

Na podstawie danych uzyskanych podczas spisów stwierdzić można, że struktura wykształcenia w latach 1988–2002 uległa znacznym zmianom – pozytywną tendencją zilustrowaną na rys. 5 był zarówno wyższy odsetek osób z wyższym i średnim wykształceniem, jak też i znacznie mniejszy udział osób z najniższym wykształceniem[34]. W roku 2002 co ósmy mieszkaniec Grodziska powyżej 15 roku życia deklarował podczas spisu wykształcenie wyższe – 14 lat wcześniej takich osób było o połowę mniej. Mimo to Grodzisk charakteryzował się niższym, zarówno od średniej krajowej, jak i średniej dla miast

[32] Do kategorii tej należą rodziny bezdzietne oraz rodziny bez dzieci do lat 24 na utrzymaniu. W roku 2002 spośród 3 293 rodzin 1 471 nie miało już dzieci do lat 24 na utrzymaniu, natomiast 1 822 rodziny nie posiadały dzieci w ogóle. Z definicji rodzin wynika, że w całości muszą to być bezdzietne małżeństwa (oraz liczone wspólnie związki partnerskie). A zatem spośród 2 543 małżeństw bez dzieci tylko 721 stanowiło, tzw. „puste gniazda" – dzieci usamodzielniły się i nie pozostawały na utrzymaniu rodziców.

[33] Dzieci do lat 24 pozostające na wyłącznym utrzymaniu rodziców.

[34] W dokonanej analizie pominięte zostało określenie liczby osób z wykształceniem ponadpodstawowym, ze względu na sztuczne podniesienie liczebności tej grupy. Chodzi tu głównie o absolwentów szkół gimnazjalnych (wiek 16–17 lat), którzy po ukończeniu 3 lat nauki w gimnazjum mają już wykształcenie ponadpodstawowe.

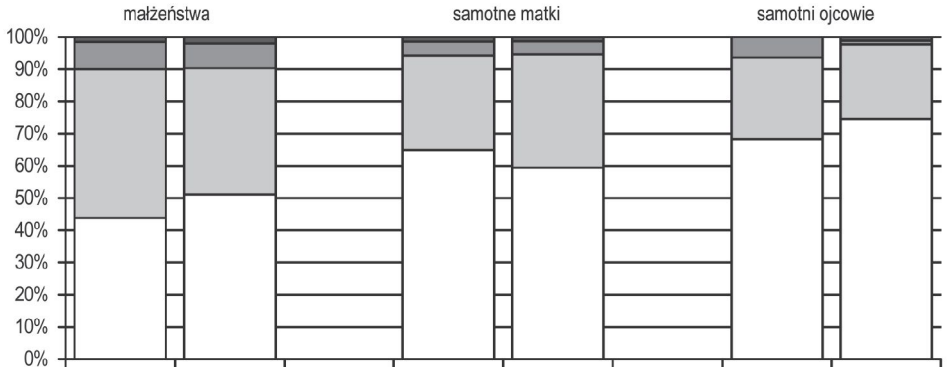

	małżeństwa 1988	małżeństwa 2002	samotne matki 1988	samotne matki 2002	samotni ojcowie 1988	samotni ojcowie 2002
4 i więcej	1,5	2	1,4	1,5	–	1,1
3	8,5	7,6	4,3	4,5	6,4	1,1
2	46,2	39,2	29,4	39,9	25,4	23,3
1	43,8	51,1	64,9	67,2	68,3	74,4

Rys. 8. Struktura rodzin wychowujących dzieci według typu rodziny oraz liczby dzieci (w % ogółu)

województwa odsetkiem osób z wykształceniem wyższym (wynosiły one odpowiednio 13,2% oraz 18,4%)[35].

Spośród rodzin wychowujących dzieci najwięcej było takich, które miały na utrzymaniu jedno dziecko – ich liczba wzrosła w okresie międzyspisowym o 6,5 punktu procentowego, w efekcie czego jedno dziecko miała w 2002 roku ponad połowa rodzin w Grodzisku (wykres 8). Drugą według liczebności grupę stanowiły podczas obu spisów rodziny z dwójką dzieci. O ile jednak w roku 1988 ich udział był nieznacznie tylko mniejszy od poprzedniej grupy (różnica 6 punktów procentowych), o tyle w roku 2002 różnica sięgała już blisko 19 punktów procentowych.

W trakcie obu spisów niewielki udział w ogóle rodzin z dziećmi stanowiły rodziny wielodzietne, wychowujące co najmniej troje dzieci. Istotną rolę odgrywała w tym przypadku sytuacja materialna – wysokie koszty dotyczące utrzymania dzieci nie pozwalały na posiadanie dużej liczby dzieci, a zmiany, jakie zaszły po roku 1989 (zwłaszcza trudności na rynku pracy) spowodowały, że rodzice nie decydowali się na posiadanie na ogół więcej niż jednego dziecka.

Potwierdzeniem dotychczasowych rozważań jest zmniejszająca się przeciętna liczba dzieci w rodzinie, zilustrowana na rys. 9.

[35] Przeciętny wskaźnik obliczony dla wszystkich miast województwa jest znacznie zawyżony, ze względu na wysoki wskaźnik Warszawy, wynoszący 23,3%.

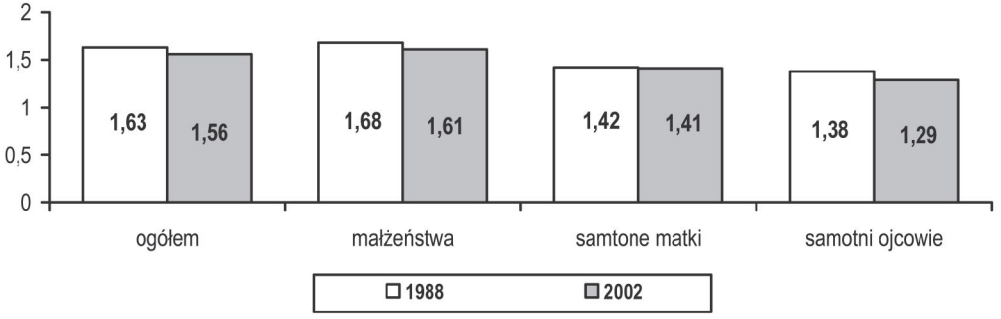

Rys. 9. Przeciętna liczba dzieci do lat 24 pozostających na utrzymaniu w roku 1988 i 2002

Charakterystyka ekonomiczna mieszkańców Grodziska Mazowieckiego

Trzecia grupa cech badanych podczas spisów powszechnych charakteryzuje warunki materialne ludności. Określane są one pośrednio poprzez poziom aktywności ekonomicznej społeczeństwa danego terytorium, obejmującej zarówno osoby czynne zawodowo (pracujące i bezrobotne), jak i pozostające poza rynkiem pracy

Aktywność ekonomiczna mieszkańców Grodziska

W analizie stosunków zatrudnieniowo-ludnościowych ludność aktywną ekonomicznie (w wieku 15 lat i więcej) dzieli się na czynnych oraz biernych zawodowo. W kolejnych spisach istniały różnice metodyczne dotyczące zaliczania poszczególnych grup ludności do każdej z wymienionych kategorii. W roku 1988 pojęcie czynnych (aktywnych) zawodowo obejmowało grupę osób pracujących, od roku 1990 oprócz osób posiadających pracę, należą do tej grupy również osoby, które pracy – z różnych powodów – nie mają[36].

W czasie czternastu międzyspisowych lat zmieniło się również pojęcie osób biernych zawodowo – podczas gdy w roku 1988 do grupy tej należały osoby posiadające wyłącznie własne niezarobkowe źródło dochodu oraz pozostające na utrzymaniu, to w roku 2002 osoby pozostające poza siłą roboczą „nie pracowały, nie miały pracy i jej nie poszukiwały lub też poszukiwały pracy, ale nie były zdolne (gotowe) do jej podjęcia”[37].

[36] Do czynnych zawodowo, poza osobami pracującymi, dla których praca była głównym źródłem utrzymania, zaliczono w 1988 roku również osoby posiadające głównie niezarobkowe źródło i jednocześnie pracujące (praca stanowiła dla nich dodatkowe źródło utrzymania).

[37] Raport z wyników spisów powszechnych. Województwo mazowieckie. GUS, Warszawa 2005, s. 45.

Z danych zawartych w tabeli 6 wynika, że w roku 1988 ponad 60% mieszkańców Grodziska w wieku aktywności ekonomicznej (15 lat i więcej) stanowiły osoby czynne zawodowo. Czternaście lat później udział ich zmniejszył się o 3,7 punktu procentowego, przy czym liczba pracujących (przyjmując, że wszyscy aktywni zawodowo w roku 1988 pracowali) spadła o 1 452 osoby. Oznacza to, że w roku 2002 w Grodzisku pracowało jedynie 47,1% osób, które ukończyły co najmniej 15 rok życia – a zatem spadek w stosunku do roku 1988 wynosił aż 13,5 punktu procentowego. Ze względu na to, że w roku 2002 dla 195 mieszkańców Grodziska (9,0% ogółu aktywnych ekonomicznie) nie udało się ustalić ich statutu na rynku pracy, prezentowane wyniki dotyczące grupy aktywnych są nieco zaniżone. Mimo to widoczne zmniejszenie się populacji osób aktywnych zawodowo, a zatem takich, które reprezentowały realne zasoby pracy nastąpiło w okresie, w którym liczba ludności w wieku 15 lat i więcej wzrosła (o 2430 osób, czyli 12,7%). Jednocześnie w roku 2002 nastąpił wzrost liczby osób biernych zawodowo (o prawie 2 punkty procentowe w stosunku do roku 1988). Proces dezaktywizacji zawodowej przebiegał znacznie mniej dynamicznie niż na terenie województwa oraz kraju – o ile w Grodzisku liczba biernych zawodowo wzrosła w okresie międzyspisowym o 20,8%, to na terenie województwa przyrost ten wynosił 29,7%, w kraju zaś aż 37,1%.

Tabela 6. Ludność aktywna ekonomicznie mieszkająca w Grodzisku Mazowieckim w roku 1988 i 2002

Wyszczególnienie	Aktywni ekonomicznie ogółem		Czynni zawodowo				Bierni zawodowo		W % ogółu			
									czynni zawodowo		bierni zawodowo	
	1988	2002	1988	2002	pracujący	bezrobotni	1988	2002	1988	2002	1988	2002
OGÓŁEM	19200	21630	11643	12310	10191	2119	7557	9125	60,0	56,9	39,4	42,2
poziom wykształcenia												
wyższe	1207	1002	2691	2235	2122	113	205	448	83,0	83,1	17,0	16,7
średnie	6609	9313	4851	6200	5304	896	1758	3070	73,4	66,6	26,6	33,0
zasadnicze zawodowe	3916	4178	3032	2796	2102	694	884	1372	77,4	66,9	22,6	32,8
podstawowe	7468	5269	2758	1 073	658	415	4710	4189	36,9	20,4	63,1	79,5
w wieku produkcyjnym	14738	16285	1 1160	12070	9965	2105	357S	4036	75,7	74,0	24,3	24,8

Miarą pozwalającą na bezpośrednie porównanie zmian na rynku pracy jest współczynnik aktywności zawodowej[38]. Wyznaczony on został dla ogó-

[38] Jest to procentowy udział aktywnych zawodowo w ogólnej liczbie ludności danej kategorii. W roku 2002 wysokość współczynnika jest skorygowana o liczbę osób o nieustalonym statusie na rynku pracy.

łu mieszkańców Grodziska w wieku 15 lat i więcej i wyniósł w 1988 roku 60,6%, czternaście lat później – 57,4% (patrz rys. 10).

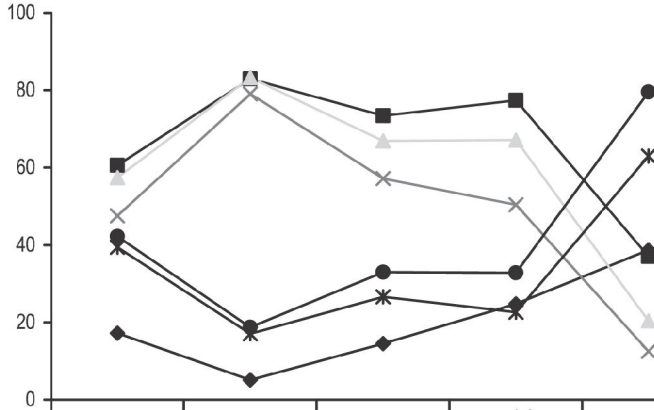

	ogółem	wyższe	średnie	zasadnicze zawodowe	podstawowe
stopa bezrobocia	17,2	5,1	14,5	24,8	38,7
wsp. aktywności zaw. w 1988	60,6	83	73,4	77,4	37
wsp. aktywności zaw. w 2002	57,4	83,3	66,9	67,1	20,4
wskaźnik zatrudnienia w 2002	47,5	79,1	57,2	50,4	12,5
bierni zawodowo w 1988	39,4	17	26,6	22,6	63
bierni zawodowo w 2002	42,2	18,7	33	32,8	79,5

Rys. 10. Wysokość stopy bezrobocia według poziomu wykształcenia w roku 2002

W obu przypadkach był on niższy od przeciętnego wskaźnika wyznaczonego dla miast województwa mazowieckiego – odpowiednio 61,3% oraz 57,9%.

Podczas pierwszego z analizowanych spisów wszystkie osoby aktywne zawodowe zaliczane były jednocześnie do grupy pracujących, dlatego też wskaźnik zatrudnienia (mierzony udziałem osób pracujących w liczbie ludności aktywnej ekonomicznie) miał taką samą wielkość, jak współczynnik aktywności zawodowej. Natomiast w roku 2002 spośród 12 310 osób czynnych zawodowo prawie 10% stanowiły osoby bezrobotne, co oznacza, że ogólny wskaźnik zatrudnienia wyznaczony dla mieszkańców Grodziska w wieku co najmniej 15 lat wynosił 47,5%. Jednocześnie udział osób bezrobotnych w liczbie ludności w wieku 15 lat i więcej (stopa bezrobocia) wyniósł w Grodzisku 17,2% i był niższy od przeciętnej stopy bezrobocia w miastach województwa i kraju (odpowiednio 18,0% oraz 22,1%).

Najwyższy współczynnik aktywności zawodowej (ponad 83%) wystąpił w grupie osób z wykształceniem wyższym, najniższy natomiast (20,4% w roku 2002) – wśród osób z wykształceniem co najwyżej podstawowym. Podobna tendencja miała miejsce w przypadku wskaźnika zatrudnienia – aż 79,1% osób z wykształceniem wyższym zaangażowane było zawodowo, natomiast wśród osób z wykształceniem najniższym wskaźnik kształtował się na stosunkowo niskim poziomie i wynosił zaledwie 12,5%. Jednocześnie oznacza to, że osoby z wyższym wykształceniem miały najmniejszy udział w ogóle bezrobotnych – stopa bezrobocia była w tej grupie niższa prawie czterokrotnie niż w grupie osób z wykształceniem zasadniczym zawodowym i blisko ośmiokrotnie w porównaniu do zbiorowości osób z wykształceniem podstawowym.

Analizując dane zawarte w tabeli 6 oraz na rys. 10 zauważyć można również, że poziom wykształcenia wyraźnie wpływa na poziom aktywności zawodowej – podczas obu spisów im wyższy był poziom wykształcenia respondentów, tym niniejsza była zbiorowość osób pozostających poza siłą roboczą (biernych zawodowo). Ponadto konkurencja, która pojawiła się na rynku pracy spowodowała, że w okresie międzyspisowym zmniejszył się udział biernych zawodowo osób z wykształceniem wyższym, wzrósł zaś pozostałych. Im niższe było wykształcenie, tym wzrost był większy, osiągając w grupie osób z wykształceniem podstawowym różnicę niemal 16,5 punktu procentowego. Można zatem stwierdzić, że zmiany na rynku pracy w największym stopniu dotyczą osób najmniej wykształconych, a wykształcenie stało się jednym z najważniejszych atutów osób w wieku aktywności ekonomicznej.

Źródła utrzymania ludności

Spisy dostarczają podstawowych informacji w pełni charakteryzujących społeczno-zawodową strukturę ludności. Ocena społeczno-zawodowej struktury ludności ogółem jest przeprowadzana na podstawie kryterium źródła utrzymania. Wyróżniono podstawowe rodzaje źródeł utrzymania:

1) pracę (osobiście wykonywaną), przynoszącą zarobek lub dochód[39]
   - najemną (poza rolnictwem i w rolnictwie – w sektorze publicznym i prywatnym[40],

[39] Do osób utrzymujących się z pracy zaliczono także członków rodziny pomagających w prowadzeniu indywidualnego gospodarstwa rolnego lub innej pracy wykonywanej na rachunek własny, mimo że nie pobierają one za swą pracę umownego wynagrodzenia.

[40] Pracownik najemny – osoba zatrudniona na podstawie stosunku pracy w przedsiębiorstwie publicznym lub u pracodawcy prywatnego, do tej kategorii zaliczano również osoby wykonujące pracę na podstawie umowy zlecenia lub umowy o dzieło, osoby wykonujące pracę nakładczą, duchownych, a także uczniów, zatrudnionych na podstawie umowy o naukę zawodu lub przyuczenie do pracy, jeżeli otrzymywali wynagrodzenie.

- na rachunek własny – poza rolnictwem lub w rolnictwie, zarówno w swoim gospodarstwie rolnym (działce rolnej), jak i poza swoim gospodarstwem rolnym[41],

2) niezarobkowe źródła
   - emerytury pracownicze, kombatanckie i pochodne oraz emerytury rolne,
   - renty z tytułu niezdolności do pracy (renty inwalidzkiej), renty socjalne oraz rodzinne,
   - zasiłki dla bezrobotnych,
   - zasiłki pomocy społecznej,
3) inne dochody
   - z własności – dla osób utrzymujących się z dochodów z tytułu oddanych w dzierżawę gruntów rolnych, lokat kapitałowych (z obrotu akcjami, obligacjami, zysków kapitałowych itp.), z odsetek od oszczędności, udziału w zyskach przedsiębiorstw,
   - z najmu – dla osób uzyskujących dochody z najmu mieszkania, pokoi, budynków mieszkalnych i niemieszkalnych, garażu,
4) na utrzymaniu osoby (gospodarstwa domowego lub spoza gospodarstwa domowego) posiadającej własne źródło dochodów.

Porównując wyniki spisu ludności 2002 z danymi uzyskanymi podczas poprzedniego spisu można zaobserwować wyraźne zmiany dotyczące struktury ludności według źródeł utrzymania (tabela 7). W roku 2002 w Grodzisku widoczny był spadek liczby ludności utrzymującej się z pracy w rolnictwie. O ile w 1988 roku 2,9% mieszkańców Grodziska czerpało dochody z tego właśnie źródła, o tyle podczas ostatniego spisu rolnictwo dawało utrzymanie tylko nielicznej grupie (59 osób). Zmniejszyła się również o 6,3 punktu procentowego do poziomu 66,3% liczba osób utrzymujących się z pracy poza rolnictwem. Jednocześnie liczebnie powiększyła się grupa osób czerpiących dochody ze źródeł niezarobkowych. W roku 2002 niemal co trzeci mieszkaniec Grodziska utrzymywał się ze źródła należącego do grupy niezarobkowej, natomiast czternaście lat wcześniej – co czwarty. Na 100 osób utrzymujących się z własnych dochodów z pracy w roku 2002 przypadało przeciętnie 70,8 osoby, której źródłem utrzymania było źródło niezarobkowe. W 1988 wskaźnik ten był niższy i wynosił 46,3 na 100. Różne były tego przyczyny, ale wśród najważniejszych wymienić należy: rozwój polityki socjalnej – objęcie opieką dzieci wychowywane przez samotnych rodziców (renty rodzinne, zasiłki), zmiany w ubezpieczeniach rolniczych, wypłacanie zasiłków dla osób bezrobotnych oraz rozszerzenie pomocy udzielanej przez ośrodki pomocy

[41] A zatem jest to posiadanie własnej firmy produkcyjnej lub usługowej o charakterze rolniczym lub pozarolniczym. Do tej kategorii zaliczano również agentów (we wszystkich rodzajach agencji) oraz członków rolniczych spółdzielni produkcyjnych.

społecznej. Spośród 8 642 osób czerpiących dochody z niezarobkowych źródeł, ponad połowa (4 496, co stanowi 53,1%) utrzymywała się z emerytur, kolejne 30,0% – z rent, pozostałe zaś 16,9% korzystało z różnego typu zasiłków. W roku 1988 z emerytur utrzymywało się 2 929 osób, co stanowiło 42,8% osób utrzymujących się ze źródeł niezarobkowych – oznacza to, że udział tej grupy wzrósł w okresie międzyspisowym o ponad 10 punktów procentowych.

Tabela *7.* Struktura ludności Grodziska Mazowieckiego według źródła utrzymania w latach 1988 i 2002

Wyszczególnienie	Ogółem		Praca				Źródło niezarobkowe	
			poza rolnictwem		w rolnictwie			
	1988	2002	w% ogółu					
			1988 N = 17 852	2002 N = 17 099	1988 N = 17 852	2002 N = 59	1988 N = 17 852	2002 N = 8 462
Ogółem	24591	25 802	72,6	66,3	2,9	0,2	24,5	32,8
0–14	5 391	4 172	90,0	87,2	3,6	0,2	6,4	12,1
15–19	1 483	2 004	86,2	82,1	3,0	0,5	10,8	16,4
20–29	3 092	3 985	89,7	86,7	2,9	0,3	7,4	12,2
30–39	4 586	3 312	91,0	87,9	3,3	0,2	5,7	11,1
40–49	3 063	4 345	86,9	79,9	2,0	0,2	10,4	18,9
50–59	2 861	3 300	59,0	53,5	2,8	0,4	38,2	45,6
60–64	1 320	1 197	20,7	12,5	1,8	–	77,5	87,1
65 i więcej	2777	3 487	5,0	1,8	1,4	–	93,6	97,8

Według danych spisu z 2002 roku w Grodzisku własne źródło dochodów posiadało 16 889 osób. Ich udział w ogólnej liczbie ludności Grodziska wynosił 65,5%, podczas gdy w roku 1988 – 66,6% (patrz tabela 8), przy czym spadek o 1,1 punktu procentowego był znacznie mniejszy niż zanotowany na terenie województwa i kraju (3,2%). Zmieniła się również liczba osób utrzymywanych przypadająca na 1000 osób posiadających własne źródło – wzrosła ona z 501 w roku 1988 do 517 w roku 2002.

Zmiany, które zachodziły w okresie dzielącym oba spisy spowodowały, że wzrosła znacznie liczba osób nie posiadających własnego źródła dochodu. Według wyników spisu 2002 na 100 osób utrzymujących się z własnych dochodów pochodzących z pracy poza rolnictwem przypadało średnio 73,5 osoby utrzymywanej – 14 lat wcześniej było to 65,6. W tym samym czasie wzrosła także liczba osób utrzymywanych z niezarobkowego źródła z 16,4 w roku 1988 do 20,9 w roku 2002. Największe zmiany dotyczyły osób

Tabela 8. Ludność Grodziska Mazowieckiego według źrodeł utrzymania w latach 1988 i 2002

Wyszczególnienie	Ogółem		Praca								Niezarobkowe źródło			
			Poza rolnictwem				W rolnictwie				Własne źródło		Utrzymywani	
			Własne źródło		Utrzymywani		Własne źródło		Utrzymywani					
	1988	2002	w % ogółu											
			1988 N = 10 783	2002 N = 9 854	1988 N = 7 069	2002 N = 7 245	1988 N = 415	2002 N = 36	1988 N = 289	2002 N = 23	1988 N = 5 186	2002 N = 6 999	1988 N = 849	2002 N = 1 463
ogółem	24 591	25 802	43,9	38,2	28,8	28,1	1,7	0,1	1,2	0,1	21,1	27,1	3,5	5,7
0–14	5 391	4 172	–	–	90,0	87,2	–	–	3,6	0,2	0,2	–	6,2	12,1
15–19	1 483	2 004	12,7	3,1	73,4	79,0	0,3	–	2,8	0,5	1,8	5,8	9,0	10,6
20–29	3 092	3 985	72,7	59,8	17,0	26,9	2,0	0,2	0,8	0, 1	4,9	6,4	2,5	5,8
30–39	4 586	3 312	83,3	76,5	7,7	11,4	3,1	0,2	0,2	0,0	4,8	6,9	0,9	4,1
40–49	3 063	4 345	83,6	71,0	3,3	8,9	2,5	0,2	0,1	–	9,4	14,6	1,0	4,3
50–59	2 861	3 300	56,4	55,7	2,6	5,2	2,7	0,4	0,1	0,0	36,9	42,1	1,3	3,5
60–64	1 320	1 197	19,2	12,0	1,5	0,6	1,6	–	0,2	–	74,3	84,9	3,2	2,3
65 i więcej	2 777	3 487	3,2	1,4	1,8	0,3	1,2	–	0,3	–	88,1	96,4	5,4	1,5

młodych, kontynuujących naukę na wyższych studiach (grupa 20–29 lat) – liczba utrzymywanych wzrosła z 20,3% w roku 1988 do 32,8% w roku 2002.

Zakończenie

Celem każdego spisu jest uzyskanie kompletnych i dokładnych danych o stanie i strukturze ludności według ustalonych cech. Wyniki spisu przeprowadzonego w 2002 roku pozwalają na ocenę ilościowych i jakościowych zmian, jakie zaszły w grodziskim społeczeństwie od poprzedniego spisu, charakteryzując kolejny etap jego rozwoju.

Zmiany gospodarcze, zwłaszcza przekształcenia własnościowe, zmieniły wizerunek miasta. Z mapy miasta zniknęła filia Żyrardowskich Zakładów Tkanin Technicznych i odlewnia żeliwa, Fabryka Tarcz Ściernych ograniczyła rozmiary swojej produkcji, rozbudowała i unowocześniła się Polfa. W tym samym czasie północna część miasta dzięki napływowi kapitału zagranicznego zamieniona została w strefę przemysłową. Zmienił się wygląd miasta.

Przeobrażenia gospodarcze nie mogły i nie pozostały bez wpływu na sytuację materialną mieszkańców Grodziska. Rosnąca konkurencja na rynku pracy spowodowała zmianę struktury wykształcenia – beneficjentami zmian zostali ludzie legitymujący się wykształceniem wyższym, grupę bezrobotnych oraz osób biernych zawodowo utworzyły osoby, które pozostały na najniższym poziomie edukacji. Powszechne trudności ze znalezieniem pracy, niepewność jutra i rosnąca pauperyzacja społeczeństwa nie ominęła również Grodziska, co w negatywny sposób odbiło się na sytuacji gospodarstw domowych. Wzrosła liczba jedno- i dwuosobowych gospodarstw nierodzinnych oraz rodzin bezdzietnych, przy jednoczesnym spadku liczby rodzin mających więcej niż jedno dziecko na utrzymaniu. Wywołało to zmiany w dotychczasowym przebiegu procesów demograficznych – coroczny spadek liczby urodzeń spowodował zmniejszenie się liczby dzieci i młodzieży. W tym samym czasie nastąpił wyraźny przyrost liczby osób w wieku poprodukcyjnym, co oznacza, że grodziskie społeczeństwo weszło w etap coraz dynamiczniej przebiegającego starzenia się. Zmianie uległa również struktura źródeł utrzymania – nastąpił wyraźny wzrost udziału źródeł niezarobkowych, związany z demograficznym procesem starzenia się społeczeństwa (większy odsetek emerytur i rent), zmianami na rynku pracy (zasiłki dla bezrobotnych), postępującym ubożeniem społeczeństwa (zasiłki pomocy społecznej).

Zmiany struktury społeczno-ekonomicznej zachodzące w latach 90. zaobserwowane w Grodzisku obrazują w syntetyczny sposób przekształcenia ustrojowe w naszym kraju, a dokonana analiza może stanowić punkt wyjściowy do dalszych badań.

Demographic and socio-economic structure of the population of Grodzisk Mazowiecki in the findings of the National Population and Housing Censuses of 1988 and 2002

Summary

The subject of the article is the comparative study of the demographic and socio-economic structure of the population of Grodzisk Mazowiecki carried out on basis of the findings of two Censuses, of 1988 and 2002.

The 1990s of the 20th century witnessed political and economic transformations which naturally affected the economic situation of the families living in Grodzisk Mazowiecki. Economic factors, especially the increasing rate of unemployment and the dramatic fall in the number of people active in the labour market brought about thorough social changes. The decrease in the number of marriages and the trend to postpone entering into marriage are responsible for the increase in the number of childless couples and couples with only one child. Another reason for the rise in the number of single-child couples was postponing the pregnancy and the birth of a child. These trends resulted in the fall in the number of births. The situation worsened due to the increase in the requirements on the labour market such as the need to improve qualifications and level of education.

Despite the fall in the number of births, the population of Grodzisk Mazowiecki increased during the period in question. The main reason for the growth was the favourite balance of migrations which was caused by the development of the town, especially the expansion of the services and housing sectors. The recorded growth in the number of people in the working age against a concurrent fall in the number of births and the extension of the average life span allow us to think that the dynamics of the process of ageing of population will increase.